

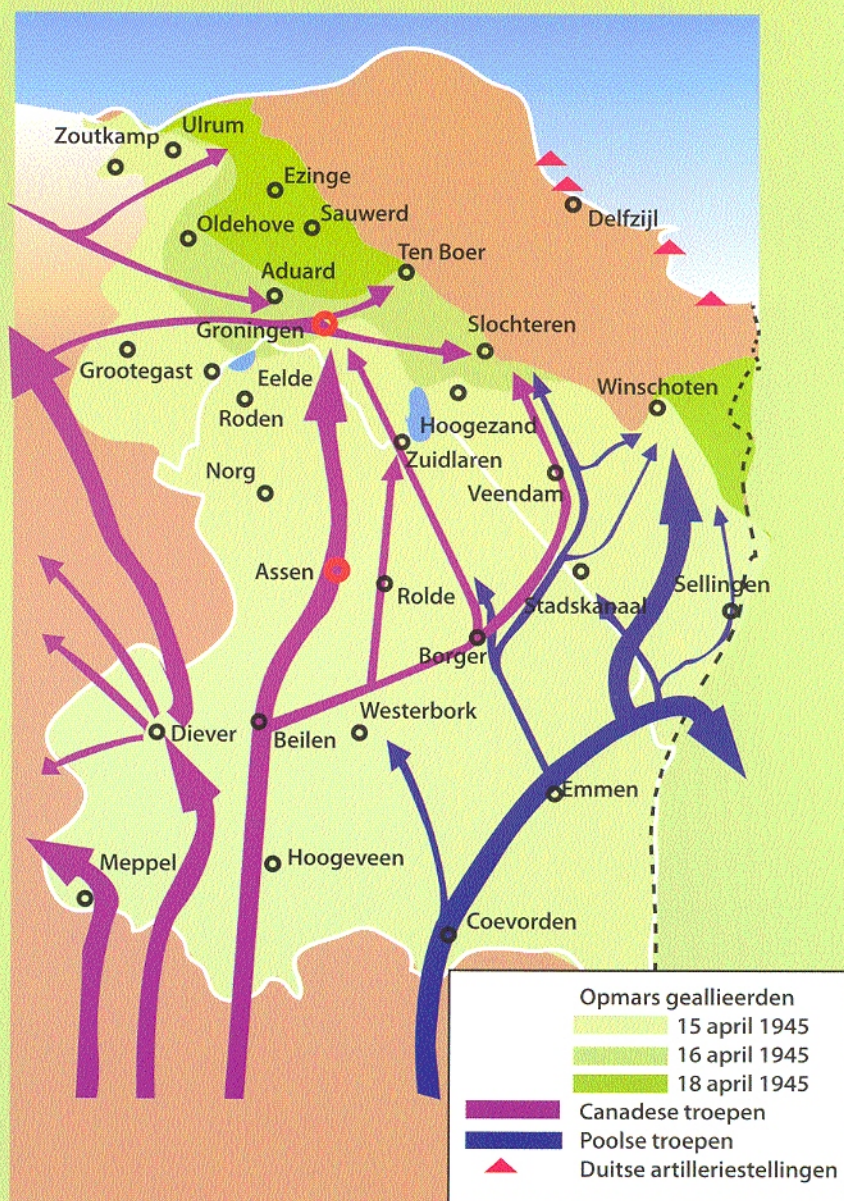
De gemeente Adorp in de storm

Inhoudsopgave

Gedenken, waarom?	3
De genocide op de Joden voorbereid.	3
Onbegrijpelijk dat zoiets in de 20e eeuw gebeurde	3
De bezetter vestigt zijn gezag in ons dorp	4
Als je er voor geplaatst wordt ...	4
De vreugde na doorstane ellende	5
Nog een ooggetuige aan het woord	5
Als je meer wilt weten ...	5
Grote inspanningen nodig ...	6
Gezagondermijnend en staatsgevaarlijk was je al gauw	6
De situatie werd grimmiger ...	7
De bakker en zijn logé ...	7
Kink in de kabel ...	7
Heb je "Snuf de hond" ook gelezen of gezien?	7
Nog een ooggetuige ...	8
Een doodschrik van een klop op de deur ...	9
Na alle opwindning volgde een martelend afwachten	9
Verraad van binnenuit	9
In Memoriam:	12

Opmars van de geallieerden in april 1945

Beste jongelui, Gedenken, waarom?

Het jaar 2010 is een lustrumjaar. Eens in de vijf jaren gedenken we hoe we in 1945 werden bevrijd en staan stil bij de offers die daarvoor zijn gebracht. Het is een lang verhaal, maar het is wel allemaal in jullie onmiddellijke omgeving gebeurd. Dat maakt het spannend en jullie kunnen er met je grootouders over doorpraten. Is er dan even ten noorden van Groningen zoveel gebeurd? Misschien heb je al veel oorlogsverhalen en films gelezen en gezien, maar in de geschiedenisboekjes zul je weinig vinden over de plaatselijke gebeurtenissen. Vandaar deze lesbrief.

Op het moment dat ik dit schreef, was het precies 77 jaar geleden dat het Duitse volk Adolf Hitler in de regering koos: 30 januari 1933. Zijn nieuwe politieke partij beloofde de Duitsers werk en welvaart en dat sprak de arme, ontevreden en vernederde bevolking zeer aan. Men vond Hitlers partij een gezonde reactie op het marxisme, liberalisme en communisme. Hitler kwam immers op voor het gezonde Duitse gezin!

In de geschriften en redevoeringen van Hitler kregen de Joden van alles wat er mis was in de samenleving de

schuld. Zij waren de onwelkome en ongenode gasten die zich in Duitsland hadden genesteld. Vergeleken bij het Arische ras was het een minderwaardig volk waarmee je je niet vermengen moest. Van dit idee schrok men niet want antisemitisme kwam in die tijd in Oost-Europa vaak voor, evenals Jodenvervolging. Hitler maakte er een theorie van. Hij was voorstander van een zuivere ethnische rassenscheiding en een rasverbetering door alles wat afwijkend of "anders" was uiteindelijk op de dodenlijst te zetten. Een voorbeeld?

De genocide op de Joden voorbereid

In de Nazikrant Völkische Beobachter van 9 februari 1939 zie je het begin van een perfect georganiseerde volkerenmoord. Aan 160.000 Duitse Joden werd bericht dat ze hun naam moesten veranderen. Het was een belediging voor het Duitse volk dat Joden - ook al woonden ze generaties lang in Duitsland - zich Duitse namen hadden toegeëigend. Deze integratie was ongewenst. Men moest maar een zuiver Joodse naam uit het Oude Testament kiezen en zo niet, dan zouden zware straffen volgen. Wie perse Heinrich of Gretl wilde blijven heten, moest er Israel of Sara als tweede naam aan toevoegen. Zo wilde men de Joden hun schijnheilig masker afrukken. Deze naamsverandering - zonder noemenswaardige tegenstand doorgevoerd - was zeer geschikt om verderop in de tijd de Joden mee op te sporen. Dit gebeurde dus al voor de wereldoorlog losbarstte. En het gebeurt sindsdien wel vaker! Blank- zijn in Zimbabwe is niet zonder gevaar. Tutsi-zijn in Hutu-land evenmin. Christen-zijn in een moslimland is zwaar. Niet-communistisch in een communistisch land ook. "Anders" zijn was en is zomaar weer gevaarlijk. Kun je begrijpen dat het Duitse volk het dreigende gevaar

niet zag? Onvoorstelbaar, hè. Joden die de bui zagen hangen en hun biezen pakten, werden aan onze oostgrens tegengehouden en teruggestuurd. Wij zagen het gevaar dus ook niet. Joden met veel geld kochten zich een reis per schip of vliegtuig naar verre en veiliger oorden. En als je geen geld had ...?

De theorie van de Nazileer werd de praktijk van alle dag. En de politieke partijen, organisaties en de kerken waren oorverdovend stil op een enkel individu na. Mensen, jong en oud, leken in hun gedachten wel vergiftigd met foute ideeën die op een slimme manier waren toegediend.

Leer in ieder geval deze les, dat respect en eerbied voor de menselijke waardigheid en mededogen voor de zwakkeren in de samenleving nooit mogen ontbreken. Het gebrek daaraan heeft in de oorlog letterlijk miljoenen het leven gekost. Niet alleen de Joden, ook de zigeuners, homoseksuelen, ouderen en gehandicapten moesten van het wereldtoneel verdwijnen. En deze lijst was nog niet eens volledig! Zo zou een Herrenvolk ontstaan!

Onbegrijpelijk dat zoiets in de 20e eeuw gebeurde

Op 27 januari 2010 was er op T.V. een indrukwekkende herdenking van de moord op 1,3 miljoen mensen in het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau te zien. Eén van de overlevenden zei, dat niet de kou, de honger of de barre leefomstandigheden het ergste waren in het kamp, maar de vernedering. Je was niet meer dan een vlieg op de muur om doodgeslagen te worden. Hitlers vrienden hadden de tekeningen van deze kampen met

hun gaskamers en crematoria al vroeg in de oorlog klaar en ze zijn in 1941/42 gebouwd. Polen was uitgezocht als slachtplaats voor miljoenen ongewenste medemensen. En dat noemde zich het Herrenvolk!? Achteraf onbegrijpelijk. Snap je dat er nu weer mensen zijn die de moord op miljoenen ontkennen?

De bezetter vestigt zijn gezag in ons dorp

Er zijn in ons dorp niet veel mensen meer die de oorlog bewust hebben meegemaakt.

En het zullen er steeds minder worden. Maar die er nog zijn herinneren zich die tijd als de dag van gisteren. Mevr. Van de Kloet uit Sauwerd ziet de Duitsers nog binnenkomen langs de Provinciale weg. Als overwinnaars vorderden ze de huizen die hen geschikt leken voor permanente bewaking van het dorp. Huize Spoorzicht was zo'n boerderij. Aan het eind van de oorlog is het door de Duitsers in brand gestoken en nu staan op die kavel de bungalows van mevr. Bakker en de fam. Van der Zwaag.

Maar ook wat nu cafetaria

Dix heet en winkel Attent werden opgeëist. Destijds in bezit van de fam. Arwert. De zonde van kruidenier Arwert was dat hij het bordje "Voor Joden verboden" niet had opgehangen. Voor dat "vergrijp" moest hij wel twee jaar lang onderduiken. Later werd zijn broer, de manufacturier, uit zijn huis gejaagd, omdat die woning de Duitsers gerieflijker leek. In de loop van de oorlog werden de terreur en willekeur geleidelijk opgevoerd. Er kwam een N.S.B. Burgemeester: Karres. Er werd een avondklok ingesteld: Niemand meer op straat na 8 uur! Het bezit van een radio werd verboden. Kopen en verkopen moesten worden ingeleverd. Ook de mannen tussen de 20 en 40 jaar waren nodig voor de Duitse oorlogsindustrie. Het hebben van onderduikers en verbergen van Joden was streng verboden, je riskeerde je leven als je dat wel deed. De opbrengst van het land moest voor een aanzienlijk deel ook naar de bezetter, enz. enz. Meneer Van der Kloets 20e verjaardag was dan ook de dag dat er een onderduikadres moest worden gezocht.

Boerderij Spoorzicht.

Boer Nieuwenhuis in de Koningslaagte nam hem onder de naam Willem Smid op.

Maar de boerderij brandde af en "Willem" zocht een onderkomen in een tuinhuisje aan de spoordijk. De Duitsers kregen een tip van verraders dat daar iemand bivakkeerde en het verzet onderschepte het bericht over een razzia die op komst was. Hals over kop vluchtend over de Sauwerder en Winsumer Meeden kwam Van der Kloet, alias Willem Smid, bij boer Siersema op de Wetsingermeeden in huis. Op de Meeden hadden de meeste boeren onderduikers, hoewel men zich van de risico's bewust was. De bereidheid om met

risico's voor eigen leven mensen in nood op te vangen, was gelukkig vaak wel aanwezig. Een voordeel op de Meeden was, dat je de overvalwagens meestal van verre zag aankomen.

De school (nu Geertsema's winkel).

Als je er voor geplaatst wordt ...

Je wordt niet als held geboren, maar je moet in het leven keuzes maken. Soms is dat een keuze voor ongehoorzaamheid en opstand tegen het gezag. Je weet dat je niet anders kunt, als je je geweten niet om zeep wilt helpen. Voor de Hekummer landbouwer Meindert Veldman en zijn vrouw deed zich dat voor. Toen twee jonge marechaussees uit Bedum op last van de Duitsers de Joodse familie Meyer moesten oppakken, konden ze dat niet met hun geweten in overeenstemming brengen. Ze waarschuwden de Meyers en doken zelf meteen onder. Deze mannen waren nog maar 20 en

25 jaar oud! De heer Veldman deelde deze overtuiging met hen en bood onderdak. Het werd een vriendschap tot in de dood. Rond het harmonium op de boerderij is vaak en uit volle borst "Wij willen Holland houden.." gezongen. En de boer werd verzetsleider in de regio en groeide uit tot provinciaal leider in nauwe samenwerking met Noord-Drente onder de schuilnaam Benno. Aan het eind van de oorlog werden hij en zijn vriend door verraad opgepakt en kwamen uiteindelijk in Bergen-Belsen op 22 februari '45 om het leven. Daarover meer verderop in deze lesbrief.

De vreugde na doorstane ellende

Mevr. Van der Kloet vertelde verder, hoe de hoop in het voorjaar van 1945 groeide, dat de Duitsers aan de verliezende hand waren. Het Derde Rijk zou zeker geen 1000 jaar bestaan! In april '45 zag je vluchtende en schietgrage Duitse troepen naar het noorden trekken. Vanuit het zuiden klonk kanongebulder en half april zag de nachtelijke hemel rood van de branden in Groningen. Voorboden van de naderende bevrijding. Op 17 april was het zover. De Canadezen kwamen aangerold via Dorkwerd en de Wierumerschouw en Adorp en Sauwerd werden in een oogwenk bevrijd. De Duitsers, die niet meer de benen konden nemen, werden krijgsgevangen gemaakt en zaten in rijen op het plein voor de school (Geertsema's winkel). Onder hen ook de Duitse jongens die gedeserteerd waren. Zij

waren in Hitlers oorlogsmachine misbruikt en misleid. De Binnenlandse Strijdkrachten namen het gezag van de bevrijders over om onderlinge vereffening van oude rekeningen te voorkomen. Opgekropte frustraties konden makkelijk uitlopen op een bijltjesdag, d.w.z. op wraakneming. Wel werden de moffenmeiden opgehaald en publiekelijk kaal geknipt. Tot diep in de nacht werd er gehost en gezongen; strobelen op de openbare weg werden aangestoken als vreugdevuren. Jongens uit het dorp moesten uit bed gehaald worden om de rommel van de weg te halen voor de bevrijders, die de vluchtende Duitsers achterna zaten. Men was in Sauwerd enkele dagen niet meer uit de kleren geweest van opwinding en verwachting.

Nog een ooggetuige aan het woord

Ook mevr. Boonstra uit Adorp vertelt het verhaal van inkwartiering en beroving, waardoor gezinnen brodeloos werden gemaakt. Er werd in de oorlog amper gebouwd, ook in die sector moest men maar zien te overleven. Net als in Sauwerd werd de school gevorderd. Jacht op jonge mannen en verboden spullen kwamen ook hier voor. Verhoudingsgewijs waren er te veel die heulden met de Duitsers. Veel onderduikers waren er niet in het dorp. Daarbuiten wel. De gebr. Van der Schans hebben heel wat graan van Heksum naar de molenaar van Adorp versleept. Een

riskant werk uit menslievendheid gedaan. Dat graan was bedoeld voor de bezetter, maar vond zijn weg naar het hongerende westen van ons land. Het verzet had veel gezichten. In zuid-west Nederland werd ernstige honger geleden en vielen slachtoffers door de honger.

Aan dit soort acties kleefden risico's van gevangenneming of erger, die je moest wegen en dat te meer als je je vrouw en kinderen er bij betrokken. Mevr. Boonstra haar echtgenoot week uit naar Drenthe en kwam behouden terug. Dat was niet iedereen gegeven.

Als je meer wilt weten ...

Als geschiedenisboeken de locale oorlogsgeschiedenis niet vermelden betekent dat niet dat er niets van is opgeschreven. Mocht je later geschiedenis gaan studeren, weet dan, dat we in Groningen een centrum hebben: De Groninger Archieven. Kosten noch moeite zijn gespaard om alles vast te leggen voor geslachten die komen zouden. Voor jullie dus. Ik vond daar met ere vermeld wie bakker Willem Zwartekot uit de Kerkstraat in Sauwerd is geweest.

Oud-gemeenteraadslid W. J. Ferkranus heeft één van zijn verhalen in het contactblad aan hem gewijd. Onder de titel "De laatste vlucht" kwam ik heel wat te weten over de gang van zaken in ons dorp in oorlogstijd. Een doodgewone broodbakker en zijn vrouw hebben zich met gevaar voor eigen leven kranig geweed in het georganiseerde verzet. Maar je moest na de oorlog hem niet op een erepodium willen zetten. Hij had maar gewoon gedaan wat hij als zijn plicht zag.

Van links naar rechts:
Meindert Egbert Veldman
Wim Homoet
Hylke van der Heide
De laatste twee waren
marechaussees waar alles
mee begon.

Grote inspanningen nodig ...

Aan het eind van de oorlog vlogen 's nachts de Engelsen met honderden vliegtuigen tegelijk over Nederland naar de Duitse steden en industriegebieden. Men wilde zoveel mogelijk alle productie en vervoer onklaar maken of lam leggen. Eigenlijk kregen de Duitsers zwaar betaald voor wat ze in het begin van de oorlog met Rotterdam hadden gedaan. Duitsland moest tot overgave gedwongen worden. Hitler offerde zijn volk op aan zijn dwaze idealen.

De Lancasters, die er voor ingezet werden, hadden een bereik van wel 2700 km en droegen een last van ruim 6000 kg aan bommen. Met sterke schijnwerpers, granaten en sperballonnen probeerden de Duitsers die nachtelijke aanvallen te verstoren. Soms wisten ze een vliegtuig neer te halen. De Engelsen vlogen bij voorkeur 's nachts, de Amerikanen bij dag. De dorpsbewoners moesten op last van de Duitsers hun verlichting binnenshuis doven of afschermen. Een Engels vliegtuig in de Duitse schijnwerpers vangen en neerschieten leidde boven Groningen meermalen tot een vliegtuigcrash, al dan niet met dodelijke afloop. Wanneer de bemanning tijdig wist te springen, was het spannend wie zich het eerst over deze helden ontfermde: de Duitsers of het Nederlandse verzet.

Op de terugweg naar de thuisbasis in Engeland werd het vliegtuig van de 20 jarige vliegenier George Watts geraakt door afweergeschut en stortten hij en zijn 7 maats neer tussen Hoogkerk en Enumatil. De jongens sprongen uit het toestel en kwamen behouden aan de grond. Enkele dagen later kreeg ds. Van der Ziel

van Sauwerd het verzoek om George op te vangen. De dominee wist dat hij bij bakker Zwartenkot niet vergeefs om hulp aanklopte. Zo kregen de bakker en zijn vrouw een gevaarlijke kostganger. En dat nog wel met Duitse achterburen in wat nu cafetaria Dix heet. Op deze actie stond de doodstraf! Zo veilig was het niet in deze kleine dorpsgemeenschap. Zwartenkot had zijn knecht en hun dienstmeisje vertelt dat ze een doofstomme neef herbergden, al vroeg de knecht zich wel af of doofstommen ook al moesten onderduiken. En dan had je burgemeester Karres die fel gebeten was op de bakker. Een 'hou zee'-groet uit een groepje mannen voor de bakkerij naar het hoofd van Karres zou uit de mond van de bakker zijn gekomen en Karres wilde dat bestraffen door de bakker voor de Arbeitsinsatz naar Duitsland af te voeren. Het kostte de bakker heel wat moeite om dat te voorkomen, omdat hij immers als stoetjesbakker onmisbaar was voor de voedselvoorziening. Politieagent Oostinga van de Stationsweg wist de hand te leggen op correspondentie van Karres aan de Duitse instanties waarin Zwartenkot als zeer anti-Duits werd beschreven die nodig eens flink de oren gewassen diende te worden.

Gezagondermijnd en staatsgevaarlijk was je al gauw

Voorzitter R. Datema (Onstaheerd) van de chr. schoolvereniging kreeg ook met Karres te maken. Aan het einde van een schoolvergadering had men samen het Wilhelmus gezongen. Een doodzonde natuurlijk. Datema werd opgepakt en kwam in kamp Vught terecht. Ook al staatsgevaarlijk in de ogen van de bezetter! Karres had carbonpapier met een lijst van 30 namen op z'n buro laten liggen, die de zwager van Zwartenkot onder ogen kwam. Deze 30 mannen zouden bij wijze van repressaille (wraakneming) gearresteerd moeten worden als het verzet een aanslag op de Duitsers en hun handlangers zou plegen. Datzelfde verzet zorgde ervoor dat iedereen gewaarschuwd werd om op hun hoede te zijn en tijdig te verdwijnen mocht het geval zich voordoen.

Omdat de informatie van de Duitsers onbetrouwbaar was en men toch graag alles over de stand van zaken m.b.t. de oorlog wilde weten, werd even buiten Sauwerd een krantje gedrukt en verspreid. Natuurlijk was het slechts een kwestie van tijd toen iemand in de buurt van Usquert werd gesnapt met zo'n krantje. Fel

werd ondervraagd naar de herkomst van het bulletin en het spoor leidde opnieuw naar de bakkerij.

De bakker en zijn knecht werden voor verhoor aan de Hereweg in Groningen gevangengezet. Na enig aandringen gelukkig in één cel. Er kon overlegd worden wat men zeggen zou. Op de vraag "Van wie?", zou geantwoord worden "Via de postbode".

Daar de Duitsers het bewijs voor een schuldigverklaring niet rond kregen en de gevangenis overvol was, werden de bakker en zijn knecht te koop aangeboden voor 10.000 gulden! Corruptie?

Na gepingel en handjeklap mocht mevr. Zwartenkot haar man mee naar huis nemen voor 3000 gulden en de losprijs van de knecht bedroeg 1000 gulden!

De volgende dag stond de bakker weer "stoet" te bakken in plaats van onder te duiken. Commissionair in landbouwproducten Noordhuis had de contanten voor de loskoop geleverd. Opnieuw een staaltje van onderlinge solidariteit en hulpverlening.

De situatie werd grimmiger ...

Er hing in die dagen ook een algehele spoorwegstaking in de lucht om het vervoer van en naar Duitsland onmogelijk te maken. Het wachten was op een codezin via Radio Oranje vanuit Londen. De geallieerden hadden het zuiden van ons land bereikt en bevoorraden hun troepen al via de haven van Antwerpen. Ook de spoorlijn langs Adorp en Sauwerd zou onder de staking vallen en spoorwegbeambten Boksmas en Donga zouden meedoen. Boksmas, een spoorwegbeambte, dook onder aan de Bedumerweg in Groningen, maar hij werd opgepakt en op het hoofdstation standrechtelijk geëxecuteerd als afschrikwekkend voorbeeld. Dit was gewoon moord zonder een rechtsprocedure. Donga van Stationsweg nr. 8 in Sauwerd kreeg men niet te pakken. Diens zoon, die onder de vloer verborgen zat, moest door meester De Vries van nr. 10 gered worden. De Duitsers hadden bij hun aftocht het huis van Donga boven het hoofd van diens zoon in brand gestoken. Nee, denk niet dat de oorlog in ons dorp wel mee viel. De oorlog is een monster dat rechten vertrapt, mensen leert liegen en bedriegen en creatief maakt om verzet

en tegenwerking te organiseren. Nee zeggen als ja verraad is, daar heb je moed voor nodig! Is Nederland niet ontstaan omdat men het recht van opstand wist te gebruiken? Niemand heeft het recht om te heersen over andermans geweten! Hoe durfde men gehoorzaamheid vragen voor het uitleveren van mensen aan de moordmachinerie van het Derde Rijk!? Er zijn helaas te weinig mensen geweest die zich metterdaad hebben verzet. De Duitsers zelf kwamen in verzet toen het doden van gehandicapten in Duitsland al was begonnen en met succes: Hitler durfde het program niet af te werken! Wat zou er gebeurd zijn als we ons massaal tegen de uitroeiing van de Joden hadden verzet ...? Toch waren ze er die verzet pleegden, al was het veelal met knikkende knieën. Helden tegen wil en dank! Maar ik ken ook mensen die jarenlang met schuldgevoel hebben rondgelopen nadat ze machteloos hadden toegezien hoe Joden, van strompelende grijsaards tot kindervagenbaby's uit hun straat werden gesleurd. De overgrote meerderheid van hen is nooit meer teruggekomen.

De bakker en zijn logé ...

En temidden van al deze ellende zat George Watts nog steeds bij Zwartenkot in de voorkamer. Turend van achter de vitrage probeerde hij de honderden gevechtsvliegtuigen op weg van en naar Duitsland te zien. Loerend van achter de gordijnen volgde hij de slentergang van Duitse militairen door de straat. Soms speelde hij een potje schaak met de bakker. Met elkaar

praten konden ze niet, daarvoor was de taalbarrière te groot. Soms kwam een Engelssprekende agent of boer uit Winsum langs om hem op de hoogte te brengen van de stand van zaken. Die moesten uiteraard van dit speciale geval op de hoogte zijn en een potje Engels kunnen praten.

Kink in de kabel ...

Toen de beruchte SD-er Keyer door het verzet werd gedood (gelikwideerd noem je dat), tipte agent Oostinga het verzet over een op handen zijnde razzia. Waar moest men heen met de Engelsman? Freerk Arwert had een sleutel van de kerk. Zonder dat de koster het wist, werd die gebruikt om George onder de preekstoel te verstoppen. Daar heeft hij langer dan een etmaal gezeten, maar het was er stervenskoud. Hij keerde in de bakkerij terug, waar de ondergrondse

verzetsgroep hem een paar dagen later weghaalde. Via de zuidelijke route door Zwitserland en de Pyreneeën is de vliegenier weer veilig in Engeland gekomen. Aan de muur van hun kamer in Winkheem heeft jarenlang de oorkonde van generaal Eisenhouwer en één van de chef-maarschalk van de Britse luchtmacht gehangen. Wars van ophemelen was Zwartenkot hier toch wel heel "wies" mee. Zo besluit Ferkranus terecht dit verhaal in het contactblad.

Heb je "Snuf de hond" ook gelezen of gezien?

Toen ik nog een kleine jongen was, heb ik vaak gewenst dat ik de spannende tijd, die in de oorlogsboeken beschreven stond, had mogen meemaken. Dwaas natuurlijk, want voor velen was die tijd juist een nachtmerrie. Naarmate de oorlog duurde, werden de maatregelen van de Duitsers grimmiger. Waarom dit dan nu nog weer opgehaald wordt? Ik ben zo bang, dat als we dit alles niet meer weten, het gemakkelijk wordt voor een waanzinnige dweper, zoals Hitler, opnieuw veel volk achter zich aan kan krijgen om zijn gevaarlijke ideeën in daden om te zetten.

Een Rwandese vriend die naar Nederland is gevlucht, vertelde me dat zijn volksgenoten in 1992 wel bezeten leken. Buren die altijd in vrede en vriendschap hadden samengeleefd, sloegen van de ene op de andere dag elkaar de hersens in.

Binnen drie maanden waren er bijna een miljoen mensen vermoord. Na 18 jaar is dat in Rwanda een trauma waar men dagelijks aan lijdt. Voor een oorlogs-tribunaal een haast onmogelijke klus om het onrecht te bestraffen en de harmonie tussen de stammen te herstellen.

Nog een ooggetuige ...

Jannie Marringa-Dijksterhuis, één van de dochters van de Sauwerder postkantoorhouder in oorlogstijd heeft 50 jaar na de bevrijding haar herinneringen in het contactblad laten afdrukken. Ze schrijft dat elk jaar in april/mei haar gedachten terug gaan naar wat toen is gebeurd. Het was in de dagen dat Sauwerd nog maar drie telefoonaansluitingen had. Op het postkantoor moest met stekkertjes het contact tussen beller en gebelde gelegd worden. Als je de hoorn niet oplegde, kon je meeluisteren wat men elkaar te vertellen had. In het belang van het verzet hebben Jannie's ouders zich daar vaak aan bezondigd. Als de verbinding tussen het Scholtenhuis in Groningen en het Sauwerder gemeentehuis tot stand gebracht moest worden, was men er op gebrand te weten wat de bezetter nu weer van plan was. Mensen die het aanging konden op die manier tijdig gewaarschuwd worden.

Dat ging een tijdlang goed, totdat de Duitsers argwaan kregen. Vanuit de bestuurskamer van de school, aan de oeverkant van de weg, kon men met een verrekijker de Dijksterhuisjes in het postkantoor begluren. Dat was het huis aan de Burchtweg nr 3. Op een ochtend - juist toen de postauto uit Groningen arriveerde - kwamen soldaten over de Burchtweg aangestormd met getrokken pistool. Jannie's moeder werd verdacht van af luisteren. Het agentschap stond ook op naam van mevr. Dijksterhuis. Pa Dijksterhuis verloor zijn kalmte niet en weerlegde heel nuchter de beschuldiging door te verklaren dat zijn vrouw totaal geen Duits sprak of verstond. De bezetter droop af, maar het signaal, om nog voorzichtiger te zijn, was overgekomen. De familie woonde praktisch in het kantoor omdat het de enige plek in het huis was waar het door een potkacheltje warm te stoken was. En er brandde licht, zodat Jannie haar huiswerk kon maken en af en toe ook de postzegels verkocht aan de Duitse jongens voor hun brieven naar "die Heimat". De kerels waren amper ouder dan zijzelf; zo van school geplukt en geronseld voor dienst in het leger. Ze maakten graag een praatje, wilden zich zelfs in het postkantoor wassen en scheren. Eens bevalen ze Jannie's moeder voor hen te koken. Dat weigerde ze met de smoes geen brandhout voor de kachel meer te hebben.

Het voedselprobleem vroeg wel om creatieve oplossingen, maar honger werd er niet geleden. Pa Dijksterhuis had geregeld wat zakken graan op zolder. Dat was bedoeld voor collega's in de stad. Daar werd wel de honger gevoeld. Door met de postauto kleine hoeveelheden mee te geven naar de stad werden mensen door de tijd gesleept en (de andere kant van de medaille) de Duitsers benadeeld. Het werd dan ook aangemerkt als een verzetsdaad. Dat de Duitsers zich als ware roofkevers gedroegen en alles versleepten naar het thuisfront was een duidelijk teken dat ze aan de verliezende hand waren. Maar dat zouden ze zelf nooit toegeven. "Duitsland wint op alle fronten", was de kreet. Alsof we niet beter wisten. De schoenlapper die kunstig fietstassen naaide met een dubbele bodem

leverde op die manier zijn bijdrage aan het verzet tegen al die vernederende geboden en verboden. Er zou een eind aan komen, maar wanneer? Als er verdrietige berichten binnenkwamen, schakelde postkantoorhouder Dijksterhuis de dominee in. Wanneer men niet kerkelijk geïntereerd was, deed hij het zelf. Geen gemakkelijke taak. Het oprukken van de geallieerden werd met smart verwacht.

En toen ... plots stond Huize Spoorzicht in de fik. De Duitsers - winnend op alle fronten! - gingen er vandoor. Wilden ze hun sporen uitwissen of was het een onzinnige wraakneming? Op gammele fietsen of met paard en wagen of lopend trokken ze naar het noorden. In het zuiden was kanongebulder te horen en aan de horizon kleurde het rood van de branden in Groningen. Van 12 tot 16 april werden we in spanning gehouden. De Duitsers boden nog fel tegenstand in de stad. Er is daar heel wat in puin geschoten in gevechten van straat na straat. Veel Duitsers kwamen niet meer weg en gingen in krijgsgevangenschap. Er waren ook Duitsers die ontgoocheld overliepen naar de Canadezen of de Nederlanders. Ineens waren de rollen omgekeerd. Niemand ging nog uit de kleren, iedereen wilde het moment van de bevrijding meemaken. Toen kwamen ze nog onverwacht via Dorkwerd en de Wierumerschouw op hun oorlogsvoertuigen aangerold. Een onvergetelijk moment! In een oogwenk was het gebeurd. Hossend en zingend uitte de onderdrukte bevolking haar vreugde met brandende strobalen als vreugdevuren op de weg. Tot diep in de nacht duurde dat feest. De Binnenlandse Strijdkrachten - die het gezag overnamen - moesten de jongkerels nog van bed lichten en vragen om de rommel op de weg te ruimen. Want de overwinnaars moesten voort om de vluchtende verliezers de pas af te snijden. Elke Duitser - en met hen velen die met de vijand hadden samengespannen - probeerde nog op tijd in Delfzijl te komen voor de oversteek over de Eems. Vanaf die plek achter de Delfzijlster zeedijk is nog fel verzet geboden, wat de mensen in Holwierde en Appingedam enkele benauwde dagen bezorgde, want ze zaten in de vuurlinie tussen de Canadezen en de Duitsers.

Verbazend hoe Jannie na 50 jaar nog zoveel details wist door te geven. In Sauwerd heeft men de moffenmeiden opgetrommeld en kaalgeknipt om de opgekropte frustratie een uitlaatklep te gunnen.

Het huis aan de Burchtweg nr. 3.

Een doodschrik van een klop op de deur ...

Een ander merkwaardige gebeurtenis overkwam de familie Reinder van der Veen.

Deze familie woonde in het laatste huis aan de oostkant van de Provinciale weg en kreeg op een avond een jongeman aan de deur. Hij vroeg om onderdak. Aan zijn uiterlijk en outfit was duidelijk te zien dat hij uit een Duits kamp was ontsnapt. Hij heette Gerrit Dijk en was uit Leeuwarden afkomstig. In Oost-Groningen had men hem naar hier verwezen in de hoop voortgeholpen te worden. De familie Van der Veen begon aan het karwei Gerrit enigszins te fatsoeneren. Het boevenpakje moest uit en er moest een kapper aan te pas komen om zijn kapsel bij te knippen. De kapper kwam na achten en trotseerde daarmee de avondklok. En toen viel opnieuw de klopper op de deur. Wat een schrik, het betekende immers dat het geen goed volk kon zijn.

Inderhaast werd wie niet gezien mocht worden naar de slaapkamer geloodst.

Er moest een bed verschoven en via een luik in de vloer dook men letterlijk onder in de viezigheid van modder en water. Intussen ging mevrouw Van der Veen naar de deur, die plots vreselijk klemde. Er moest tijd gerekt worden en de kapper had een andere klant nodig. Daarvoor werd een zoon, die jong genoeg was om veilig te zijn, onder kappers handen genomen. Eindelijk was de deur dan open en daar stonden Duitse soldaten "op de stoep". Ze kwamen iets vragen. "Zijn we hier op de weg naar Zoutkamp?". Na een bevestigend antwoord trokken de mannen verder niet wetend hoe opgelucht en trillend van de spanning de verstopte mannen weer te voorschijn kwamen. 't Zal even geduurd hebben voor het hart z'n normale ritme hernam. Wie er meer van wil weten moet het opzoeken in oude jaargangen van het contactblad. Mijn buurvrouw, Netty Tukker, had ze bewaard. In vier afleveringen zijn de oorlogservaringen van Gerrit Dijk verteld door dhr. W. J. Ferkrans.

Na alle opwinding volgde een martelend afwachten

Toen alles voorbij was, werd angstig afgewacht hoe hoog de prijs voor onze vrijheid was opgelopen. Het werd langzaam duidelijk dat met de bevrijding er ook families in diepe rouw gedompeld waren. Weggevoerde geliefden hadden de terreur van de wrede bezetter niet overleefd. Onze vrijheid is duur betaald.

Sommigen gaven er hun leven voor. Daarom gaat de dodenherdenking altijd aan ons feestvieren vooraf. Samen stil zijn rond het monument als eerbetoon en om de herinnering levend te houden. Daarom nu nog een laatste verhaal voor jullie.

Verraad van binnenuit

Ook dit verhaal is te vinden in de oude jaargangen van het contactblad van onze dorpen. Ik vond in het Dagblad Trouw een in memoriam van een zeer betrokken vriend. Wat is er gebeurd daar op die boerderij in Heksum? Er is nu een groot internationaal bedrijf gevestigd. Nog steeds geleid door de familie. Ik zou er immers op terugkomen. Destijds woonde landbouwer Meindert Veldman er met zijn vrouw Tine Kiers en vier kinderen. De echtgenoot van de jongste dochter heeft er jaren over gedaan het gebeuren op Heksum te reconstrueren. Zijn laatste zondag die in de kerk van Sauwerd bepaalde Veldmans familie en de gemeente bij de beginvraag van de catechismus:

Wat is uw enige troost, beide in leven en sterven?

Het antwoord op die vraag is overbekend en Veldmans reactie op die preek moet zijn geweest: Nu kunnen we toch alles aan. Voor wie nieuwsgierig is wat Veldman als verzetsman geraakt heeft in die eerste catechismusvraag, hier een stuk van het antwoord: "Ik geloof dat ik met lichaam en ziel in leven en sterven het eigendom ben van mijn trouwe Heiland Jezus Christus ... die mij uit alle macht van de duivel verlost. Hij bewaart mij zo, dat zonder Zijn wil geen haar van mijn hoofd vallen kan ...". Dat vertrouwen heeft hem sterk gemaakt. Hij was actief in de verzetsgroepen L.O./L.K.P. en verdacht bij de Duitsers wegens hulp aan onderduikers. De afkortingen staan voor de onderduikersorganisatie en de knokploegen van het verzet. De verplichte

leveranties van landbouwproducten aan de bezetter hield hij graag zo laag mogelijk. Hij wist er namelijk een betere bestemming voor. In samenwerking met de jongens van Van der Schans en Jelle van der Veen ging er vaak flink wat naar de molenaar van Adorp, Hazekamp, waarna het bestemd was om de behoeftigen in eigen land van het nodige te voorzien. Voor dit soort acties moest je lef hebben. Het ging wel om honderden mudden tarwe. Bakker Zwartenkot die als broodventer toestemming had zijn handel uit te venten, heeft onder de ogen van de Duitsers op klaarlichte dag heel wat zakken meel "uitgevent". Maar de Duitse controle bleef niet uit, waarna de dorsmachine in brand gestoken werd door het verzet. De Duitsers beantwoordden dat met bewaking van twee Adorpers of Sauwerders.

Natuurlijk werd er rekening gehouden met de mogelijkheid van een huiszoeking. En die kwam er ook in de zomer van 1943. Met twee overvalwagens kwam men aanraken. Op het erf trof men één van de zoontjes van het echtpaar Veldman. Die werd gedwongen hen de boerderij binnen te brengen. Men zocht zijn vader en die was thuis. De Duitsers haalden alles overhoop, maar vonden niets verdachts. Toen men wilde vertrekken, eiste de boer excuses voor de onterechte overlast. De gevraagde excuses kwamen maar de verdenking bleef op Veldman en de zijnen rusten. In de zomer van 1944 waren de overvallers er weer.

Ditmaal leek het menens. Veldman was er voor gewaarschuwd vanuit het postkantoor van Sauwerd. Maar wie kan zich indekken tegen verraad? De verzetsgroep had in haar midden een koerierster opgenomen. Had men maar meer onderzoek gedaan naar deze kappersdochter uit Oost-Groningen. Dit mens speelde een verraadstersrol. Ze speelde verloofd te zijn met een Duitse officier en tegelijkertijd met iemand uit het verzet. Misschien heb je "Reis door de nacht" van Anne de Vries gelezen. Deze Geessien Bleeker (schuilnaam Renny) heeft model gestaan voor Sylvia in deel drie van deze trilogie, die door haar verraad de hele verzetsploeg heeft opgerold en schuldig is voor de dood van velen. Na de oorlog kreeg ze daarvoor de doodstraf, later omgezet in levenslang, in de zestiger jaren op vrije voeten gekomen. Ze leeft nog met een vreselijk en loodzwaar verleden. Na haar dood zal dat openbaar worden gemaakt, want dat heeft ze de schrijver van haar vreselijke biecht laten beloven. Haar zoon heeft met deze wetenschap niet kunnen leven en heeft zijn leven zelf beëindigd zo las ik in het boek dat me onder ogen kwam. Verloofden hebben weinig geheimen voor elkaar en zij gebruikte die in haar vuige spel met mensenlevens. Ze presteerde het zelfs om gevangenen in de cel z.g. uit meeleven te bezoeken en met hen te bidden(!) met als doel hen uit te horen. De dag voor de overval op de Hekkummer boerderij was ze nog gezellig op de thee geweest met snoepjes voor de kinderen. Het bezoek de volgende dag van de Duitsers was bruut. De inhoud van de spaarpotten van de kinderen liet men in de zakken van de gehate uniformen glijden. Ditmaal hoefde men niet op excuses te rekenen. Boer

Veldman werd gearresteerd en meegenomen naar het beruchte Scholtenhuis in Groningen aan de Grote Markt. Ook de andere leden van de verzetsploeg zaten grotendeels al in de overvalwagens. Veldman kreeg nog wel de gelegenheid zijn bedrijfsleider Bijsterveld te waarschuwen dat de boerderij onbeheerd was achtergelaten daar zijn vrouw die dag in de stad was. De Bijstervelds namen van dat moment de zorg voor de boerderij en de kinderen over. Aan het begin van de Hekkummerweg werd mev. Veldman gewaarschuwd niet naar huis te komen. De kinderen werden gegijzeld om de moeder ook te kunnen arresteren. Dit plotselinge invallen op de boerderij heeft tussen de beide families levenslang een hechte band geschapen. Voor dit echtpaar betekende dit meer dan een halve eeuw trouw en toewijding aan de mensen van de boerderij, gevolgd door een koninklijke onderscheiding. Alina, de oudste dochter van de Veldmans, heeft bij het overlijden van Bijsterveld en zijn vrouw een ontroerend in memoriam in het contactblad laten afdrukken. Agent Oostinga die de tip gaf dat ook mevrouw gevaar liep, was er de oorzaak van dat zij voor de nacht aan de Singelweg onderdak kreeg. Hemelsbreed niet ver van de kinderen, maar die nacht zou niet zij, maar mevrouw Bijsterveld naast de kinderbedden waken. Die sliepen in een kleine kamer waar voor de deur een Duitse gewapende soldaat de wacht hield. Zij overwon haar angst voor de Duitse bewakers. Alweer heldendom met knikkende knieën, omdat je luistert naar de stem van je geweten. De volgende dag liet men de kinderen met diverse lagen kleren over elkaar heen op de bleek spelen. Toen de aandacht van de Duitsers enigszins verslapte

Boerderij op Hekkum van de Familie Veldman.

namen buren de kinderen achter op de fiets mee naar het Reitdiep. In Bijma's bootje zijn ze overgezet en bij een tante tijdelijk opgenomen. Opnieuw de onderlinge solidariteit in de buurtschap.

De jongens werden naar Uithuizermeeden gebracht en kregen De Boer als achternaam. De andere gezinsleden kwamen in Aduard en Groningen terecht.

De Duitsers ontfermden zich over het huisraad, d.w.z. ze roofden de boerderij leeg. Huize Spoorzicht werd er mee opgetuigd, maar er kwam ook van alles in Adorper huizen terecht wat na de oorlog weer werd opgeëist. Later werden moeder en kinderen herenigd bij de familie Eskes in Groningen.

Bij een razzia eind '44 werd de hele familie opgepakt en meegenomen naar het Scholtenhuis. Het was avond toen ze lopend in ganzenpas onder bedreiging van getrokken pistolen van de Oliemuldersweg naar de Grote Markt werden gedreven. Voor kinderen van 7 en 10 jaar een traumatische ervaring. En wat stond hen daar in dat hellehuis nog te wachten?

Van vader Veldman was daar geen spoor meer te vinden. Hij was met zijn medestrijder Wim Homoet uit Bedum aan zijn laatste reis via Scheveningen, Vught, Sachsenhausen naar Bergen-Belsen begonnen. Jullie leraren kunnen jullie de betekenis van deze plaatsnamen wel vertellen. De erbarmelijke omstandigheden waaronder men moest leven in die kampen hebben zelfs de allersterksten gesloopt. Zo ook echtgenoot en vader Veldman en zijn vriend.

De zolder van het Scholtenhuis, waar amper een slaapplek voor hen allen was, werd hun verblijfplaats. De Naberpassage, daar stond vroeger dat beruchte huis, draagt de naam van de man die, uit angst voor verdere verhoren, zich uit de bovenverdieping naar beneden stortte. De angst om door te slaan was te groot. Het was in de laatste fase van de oorlog een komen en gaan van gevangenen, soms vreselijk toegetakeld. Bijvoorbeeld de oude dominee Domela Nieuwenhuis, totaal van streek en onder het bloed van zijn neergeschoten zoon. De bezetter liet zich daar van zijn meest onmenselijke kant kennen.

In Sauwerd wist men intussen via-via dat de familie in het Scholtenhuis gevangen zat. Reden voor het dienstmeisje, Henny Bijsterveld, om net zo lang post te vatten op de markt tot ze door met de hand door het haar te kammen een levensteken ter bemoediging wist over te brengen. Het was een afgesproken teken dat vanuit het Scholtenhuis beantwoord werd! Jan Anne Veldman herinnert zich nog wat een bemoediging dit meeleven betekende voor hen die gevangen zaten.

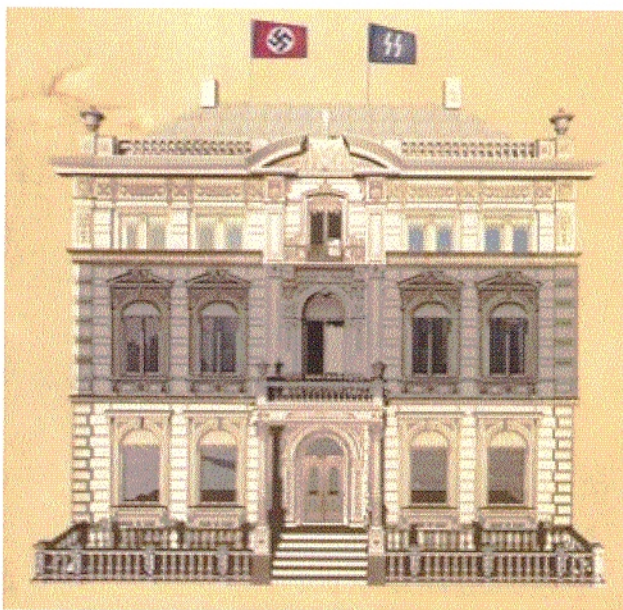
Bij de verhoren, die volgden, gaf mevr. Veldman haar schuilnaam snel prijs. Haar kwelgeest, Lehnhoff, had uitbundig veel plezier dat Ehefrau Veldman endlich verhaftet was. Ook de kinderen werden beurtelings verhoord met het pistool op tafel. Een intimidatie die alleen maar schade kan toebrengen. Je moeder tegen de grond geslagen zien worden, is verschrikkelijk, maar ze gaf niet toe. Wat een sterke geest heeft deze vrouw gehad, toen ze na de oorlog haar opgroeiende kinderen

op vakantie naar Duitsland stuurde om te ervaren dat er ook goede Duitsers bestonden. De jongelui moesten heel wat overwinnen. Ze hadden iets mee te dragen in hun leven.

Men kreeg in het overvolle Scholtenhuis last van die vrouw en haar kinderen en besloot ze te laten gaan. Moeder Veldman kon haar oren niet geloven en dacht terecht aan een verradelijke truc. Ze gelastte de kinderen naar opa en oma in Ten Post te gaan als er wat met haar zou gebeuren. Terwijl ze gevolgd werden door mannen die wilden weten waar ze met haar kinderen naar binnen zou gaan, barstte een noodweer boven Groningen los met heftige windvlagen en plensbuien. Dank zij haar kennis van het stratenplan in de Groninger binnenstad, merkte ze dat haar belagers kennelijk schuilden voor het weer.

Als door een wonder had ze haar belagers afgeschud en liep ze in de stromende regen met de kinderen door naar het Damsterdiep. Op de bonnefooi heeft ze toen hulp gevraagd bij een groenteboer. Die heeft hen samen naar Ten Post gebracht. Mevrouw in manskleden met de groenteboer op de bok en de kinderen liggend onder zeildoek in de kar tussen de groente. Daar in Ten Post werden de laatste oorlogsmaanden doorstaan. Op het laatst liep de boerderij in Ten Post vol met vluchtende Duitsers en de volgende dag moest je zwaaien met de witte vlag om aan beschietingen door Canadezen te ontkomen.

Na de bevrijding werd snel duidelijk dat Meindert Veldmans aardse taak was volbracht. Samen met zijn vriend Wim Homoet uit Bedum is hij op 22 februari 1945 in Bergen-Belsen waarschijnlijk aan de vlektyfus bezweken. Vermoord, omdat hij zich verzette tegen een duivels regime. Zijn vrouw zou met haar kinderen 35 jaar alleen verder moeten. Zij betaalden de hoogst mogelijke prijs voor de vrijheid waar we nu al weer 65 jaar van mogen genieten.

Reconstructie van het Scholtenhuis in Groningen.
Meer informatie over het Scholtenhuis is te vinden op www.scholtenhuis.nl

Ik geef jullie tot slot nog iets door uit het dagblad met een In Memoriam:

Toen het vaderland in nood was, aarzelde hij niet en stelde voedsel voor de hongerige, onderdak voor de dakloze ter beschikking. Hij gebruikte zijn gaven om plannen te smeden, listen te bedenken en dure afspraken te maken. Zo werd hij steun en spil en bracht zijn vrienden - wanneer ze down waren, met zijn moed en optimisme weer in de juiste houding. Als het moest werd ook gewapend verzet niet geschuwd, om tenslotte door verraadsters hand te moeten vallen. Hoe groot is dan het "waarom". Zijn vrienden, die het wel overleefden, zijn trots op hen die met hun leven betaalden. Nee durven zeggen als ja verraad inhoudt, is niet ieder gegeven.

Hun werk is groots, de trotse vijand, die een duizendjarig rijk wilde stichten, moest het na zes jaren opgeven, dankzij mensen als de boer uit Hekkum en zijn medestanders. Ze waren niet uit op eerbetoon, maar deden gewoon waarin zij geloofden. Opstaan als het onrecht struikelt op de straten!

We kunnen hen niet beter bedanken dan de vrijheid - mede door hun inspanningen teruggekregen - goed te gebruiken. Laat haar niet verloederen tot losbandigheid. Elke vrijheid heeft een grens, gebruik je vrijheid met verantwoordelijkheid en respect voor je medemens. Met de folteraar Lehnhoff is het slecht afgelopen. Hij wist naar Schiermonnikoog te vluchten. Daar werd men pas op 11 juni 1945 bevrijd. De daar verblijvende Duitsers stonden Lehnhoff en consorten niet toe verder dan de eerste boerderij bij de pier het eiland op te komen. Zo gauw als men daar de kans voor kreeg werden ze teruggebracht naar het vasteland en opgewacht om gearresteerd te worden. Voor het gerecht gebracht, werd over hem de doodstraf uitgesproken. Hij stierf oneervol voor het vuurpeleton.

Sauwerd, februari 2010 door W. Kamminga

